

справа

Таварыства ўкраінскай ітларатцыры пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў

2016

**сп
рава**

*Беларуска-ўкраінскі
альманах
Білорусько-український*

СПРАВА

ВЫПУСК 3

Беларуска-ўкраінскі
АЛЬМАНАХ
Таварыства ўкраінскай літаратуры
пры Саюзе беларускіх пісьменнікаў

Білорусько-український
АЛЬМАНАХ
Товариства української літератури
при Спільці білоруських письменників

Мінск
«Белпрынт»
«Смэлтак»
2016

Олександр Ільїн

УКР

« Народився 1956 року у невеличкому україномовному місті Верхньодніпровськ Дніпропетровської області, що стоїть на високому березі могутнього Дніпра. Колись тут був козацький зимівник, потім місцевих козаків царські влади зробили кантоністами, які обробляли землю і одночасно 25 років служили в армії. Мій предок — козак Голуб — брав з російською армією Париж, але рано помер, мабуть, від ран. Його вдова, залишавшись з малими дітьми на руках, одружилась з неким росіянином Ільїним, який усиновив дітей, щоб вони не служили 25 років в армії, як їх батько.

Моя бабуся Антоніна Селітренникова — росіянка за походженням, родом з Луганщини — з міста Попасна. Зараз біля Попасної проходить фронт, який безпосередньо проходить і через сусіднє місто Золоте, де підчас війни з фашистами перебувала моя бабуся. Іронія долі — 1942 року, півроку, фронт стояв в Золотому — в 300 метрах від бабусиною дому. Боляче, що росіяни, більшість яких мають родичів або близьких знайомих в Україні, підтримлюють братовбивчу і підступну війну проти України, яку організував закомплексований «наполеончик», щоб примірити на своїй голові імператорську корону і отримати титул — собиратель земель русских.

Мої батьки, закінчивши Дніпропетровський університет, 1952 року приїхали працювати до Бреста, тому з раннього віку я пов'язаний з Поліссям, де навчався в школі і прожив більшу частину свого життя. Воно стало для мене рідним. Але постійно тягнуло на Велику Україну: навчався у Дніпропетровському університеті, майже десять років викладав математику у Глухівському педагогічному інституті. Буреломна епоха розпаду Радянського Союзу викликала у мене зацікавленість історією. За останні 25 років видано чотири книги, а також написано більше 200 історичних і літературознавчих статей, які друкувались у наукових виданнях Білорусі, України, Польщі, Росії та Чехії. Інколи мені дорікають — математишка займається історією. Може і добре, що не маю історичної освіти, бо радянська і пострадянська історична наука просякнута брехнею, стереотипами, комуністичною і шовіністичною міфотворчістю. Сучасна історична наука потребує саме свіжого і неупередженого погляду.

Виховивувався у російськомовній родині, не вчив української мови у школі, а у Глухові довелось читати лекції українською. Напевно, в цьому допомогла українська підсвідомість.

Сімейні обставини змусили повернутися на Полісся. Раніше не дуже цікавила мова місцевих поліщуків. Після повернення став прислухатися до їх мови, не помітив різниці з мовою глухівчан. Все більше схиляюсь до думки, що саме на Поліссі виникла українська мова, а можливо — і слов'янська. Історія Полісся мало досліджена, тому намагаюсь заповнити цю лакуну. Написав у співавторстві монографію «Очерки истории культуры Пинщины (IX—нач. XX вв.)», де зібрав майже всю інформацію про серце і душу Полісся. У планах її продовження до 1954 року.

На мій світопогляд найбільш повпливав дід Євген Ільїн, який цікаво розповідав про дореволюційне життя (на його погляд, золотий час), революцію, громадянську війну, Голодомор, війну з фашистами. Побувавши в німецькому полоні, вчитель-фізик дід Євген був у СРСР все життя людиною другого гатунку — йому не дали звання заслуженого вчителя УРСР. Він не був національно свідомим українцем, але ненавидів радянську владу — за її підступність і брехливість. Мене теж нудило тоді від цієї атмосфери брехні і лицемірства. Розповіді діда про Голодомор і війну, одна фраза моєї мати про те, що за 25 років життя при Сталіні жодного дня вона не була ситою, слухання «ворожих» радіоголосів призвело до висновка, що українці (нарівні з євреями) — найтрагічніша нація у світі, для якої єдиний порятунок — створення власної держави. Тому, живучи на Сумщині, з радістю голосував 1 грудня 1991 року за незалежність України, і плакав разом з диктором українського телебачення Анатолієм Бондаренком, який оголошував приголомшливі результати всеукраїнського референдуму. >>

Андрій Крижанівський — український письменник-неоромантик із берестейського Полісся

Про життя і творчість талановитого українського письменника Андрія Крижанівського мало відомо. Два рядки в «Енциклопедії українознавства»¹. А також невеличка стаття «Дикий татарчук»² літературознавця Леоніда Куценка, в якій є деякі недокладності. Спробуємо написати більш-менш розгорнуту біографію Андрія Крижанівського та оцінити стисло його творчість.

Андрій Крижанівський народився 13 квітня 1906 року в польському місті Радом, де його батько Микола Крижа-

¹ Крижанівський Андрій // Енциклопедія українознавства. Київ, 1996. Т. 3. С. 1175.

² Куценко Л. «Дикий татарчук» // Слово і час. 1998. № 7. С. 67—68.

Андрій Крижанівський (1923 р.)

Микола Крижанівський

Лідія Крижанівська

нівський працював судовим чиновником. Спочатку розповімо про його отця.

Микола Климович Крижанівський народився 31 жовтня (за ст. ст.) 1876 року в місті Тульчин Подільської губернії в родині протоієрея. Після закінчення юридичного факультету Київського університету 1901 року він був скерований на роботу чиновником до Царства Польського, де служив на Привіслянській залізниці. 3 липня 1905 року Микола Крижанівський одружився з Лідією Давидівною Підгурською (1884 року народження). 5 вересня 1908 року Крижанівський був призначений земським начальником у Брестській повіт Гродненської губернії. На початку 1914 року його призначили мировим суддею в Ломжинську губернію, але з початком світової війни він разом з родиною виїхав до Санкт-Петербурга, де служив на різних судових посадах. Після жовтневої революції Микола Крижанівський повернувся на батьківщину, служив мировим суддею Брацлавського округу Подільської губернії. Будучи українським патріотом, він прийняв активну участь у Визвольних Змаганнях свого народу. Українська поетка Наталя Лівницька-Холодна (1902—2005) писала про нього: «(...) правника Миколи Крижанівського, який увесь час був з урядом УНР, був дуже відданий Петлюрі і приятель мого батька¹. Родину свою він вивіз з підсоветської України вже по закінченні Визвольних Змагань, так що Андрій встиг побувати в комсомолі. Це коротке перебування зробило з нього переконаного комсомольця, і батько, як сам Андрій пізніше зі сміхом оповідав, мусів з нього того комсомольця «вибивати різками»².

¹ Її батьком був Андрій Лівницький (1879—1954) — президент Української Народної Республіки (1926—1954), після вбивства Симона Петлюри.

² Лівницька-Холодна Н. Видавництво «Варяг» // Сучасність. 1980. № 11. С. 8.

Василь Пантелевич

Польська влада вважала, що Микола Крижанівський був міністром фінансів в уряді Симона Петлюри. Разом з українською армією Петлюри він опинився у Польщі, яка 1918 року здобула свою незалежність. Спочатку Микола Крижанівський з родиною оселився у польському місті Пінськ, а у 1922 році переїхав до Бреста, який став центром Поліського воєводства. Там він працював чиновником у міському магістраті. У Бресті Микола Крижанівський став активним діячем українського руху: був одним із організаторів культурно-освітнього товариства «Просвіта на Поліссі». Перша «Просвіта» у Бресті була створена ще у 1918 році з ініціативи комісара Холмської губернії Олександра Скоропис-Йолтуховського (1880—1950). Коли в лютому 1919 року поляки зайняли Брест, то «Просвіта» була ними заборонена. Лише 1923 року з третьої спроби «Просвіта» була зареєстрована польськими владами. Її головою став місцевий лікар, депутат польського Сейму Василь Дмитріюк (1890—1973). «По-

жвавив свою діяльність драматичний гурток при «Просвіті» — постановкою таких українських п'єс, як «Наталка Полтавка», «Дай серцю волю», «Жидівка вихрестка» та інші. Вистави мали чималий успіх, а головне, мали великий пропагандивний вплив на довколишнє населення, притягаючи його до всього українського»¹. Також у Бресті був створений український хор під орудою музиканта, адвоката Василя Пантелевича (1889—1943). Короткий час, у 1929 році, «Просвіту на Поліссі» очолював Микола Крижанівський, який тоді підтримував партію УНДО². За свою українську діяльність він так і не одержав польське громадянство.

Варто відзначити, що активну участь в діяльності «Просвіти на Поліссі» приймав і юний Андрій Крижанівський. У холмській газеті «Наше життя» (3 лютого 1924 р.) читаємо: «20 січня в помешканні Просвіти відчитано було молодим співробітником культурно-освітньої секції п. А. Крижанівським реферат на тему: Гетьман Богдан Хмельницький. Реферат був добре оброблений, досить всебічно охарактеризовано епоху Хмельниччини». Бачимо, що вже тоді юнак дуже цікавився історією України. При «Просвіті» була створена філія «Союзу Українок», першою головою якої стала Андрієва мати — Лідія Крижанівська.

Із творів Андрія Крижанівського слідує, що він закінчив гімназію. Можна припустити, що він десь у 1926 році закінчив приватну російську

¹ Дмитріюк В. Дорогами війни і міра. 2012. С. 81.

² Українське національно-демократичне об'єднання — найбільша українська політична партія у міжвоєнній Польщі.

³ Народився в селі Малі Щитники Брестського повіту в родині православного священика.

гімназію у Бресті, котра була створена 1921 року. В Бресті діти російських і українських емігрантів навчалися, здебільшого, у цій гімназії.

Можливо, що Андрій вчився в одному класі з майбутнім українським письменником і журналістом Борисом Ольхівським¹ (1906—1944), який приблизно у ті роки закінчив брестську російську гімназію. В 30-ті роки вони створять щось на зразок творчого тандему.

Після перемоги 1922 року на парламентських виборах українських партій у Брестському виборчому окрузі депутати Сейму: Василь Дмитріюк і колишній вчитель російської гімназії Сергій Хруцький (1887—1939?), православний священик і церковний історик Костянтин Зноско (1865—1943) разом з «Просвітою на Поліссі» почали активну кампанію за перетворення російської гімназії в українську. Під їх тиском перший директор гімназії Тимофій Лось (1880—1953) пішов зі своєї посади. Новим директором був призначений проукраїнськи налаштований вчитель Володимир Петручик (1885—1954), але місцеві православні російські шовіністи не дали українізувати гімназію, вони невдовзі поставили на посаду директора свого ставленика Олексія Федя (1879—?). Просвітяни спромоглися лише створити приватну українську школу імені Олекси Стороженка. Нагадаємо, що український письменник Олекса Стороженко (1806—1874) прожив останні роки життя і помер у Бресті, де і похований на Тришинському кладовищі.

У російській гімназії був міцний викладацький колектив, особливо — вчителі-філологи. Російську мову і літературу викладав видатний фольклорист (дослідник давньоруських билин), літературознавець, історик, асиріолог Олександр Григор'єв (1874—1940). Блискуче викладав російську літературу і Володимир Петручик. «Він також керував «Учнівським гуртком ім. О.С. Пушкіна». Зібрання гуртка були присвячені, в основному, різним питанням літературного характеру, реферати і доповіді — окремим письменникам, влаштовувались «суди» над літературними героями (Базаров, Хлестаков, Онегін, Печорін). Дискусії, за спогадами гімназистів, часто затягувалися на багато годин, продовжувалися дорогою до дому, а іноді і на наступний день не вщухали суперечки. Одним з яскравих проявів інтересу до російської літератури були «Проблески» — літературний учнівський журнал»¹. Цей часопис не був рукописним, а видавався в друкарні.

Можна припустити, що такі видатні педагоги, як Олександр Григор'єв і Володимир Петручик виявили і розвивали літературний талант Андрія Крижанівського. Крім того, юнак заразився українським патріотизмом і любов'ю до української літератури у батька та його друзів-просвітян, читав багато книжок із бібліотеки «Просвіти на Поліссі», будинок якої знаходився поруч з гімназією. Напевно, у бібліотеці були числа львівського часопису «Літературно-науковий вісник», який видавав видатний український політичний діяч і мислитель, ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов (1883—1973). Юнака захопив затятий український патріотизм, динамізм ідей і яскравість думок Дмитра Донцова, а саме — його ідея виховання

¹ Бирюла Г. Искусство учить ... // Брестский курьер. 2003. № 40.

Дмитро Донцов

української нації в душі сильної ніцшеанської людини і т.п. Андрій Крижанівський вирішив надіслати свої перші проби пера українською до знаменитого львівського редактора і мислителя. Донцову надіслані твори сподобалися своєю свіжістю і доброю літературною мовою. Андрій Крижанівський став постійним автором «Літературно-наукового вісника». Нам відомі п'ять прозових творів письменника, надрукованих у цьому часопису:

1. Східний поїзд; повість. — 1927. Т. 94. С. 198—211.
2. Сотня. (Романові Сімовичеві присвячую). — 1928. Т. 96. С. 5—14.
3. Дороги. — 1929. Т. 99. С. 390—404.
4. Пісня про смерть. Невідомому козакові. — 1931. Т. 107. С. 940—948.
5. Ешелони. — 1932. Т. 108. С. 306—320.

Дмитро Донцов згуртував навколо часопису «Літературно-науковий вісник» (ЛНВ) молодих талановитих українських письменників, які пізніше склали знамениту «празьку школу»: Олега Ольжича (Кандиба, 1907—1944), Олену Телігу (1906—1942), Наталю Лівницьку-Холодну (1902—2005), Юрія Клена (Бурггардт, 1891—1947), Оксану Лятуринську (1902—1970), Уласа Самчука (1905—1987) та інш. Дмитро Донцов відкрив для українського читача поетів і прозаїків: Євгена Маланюка (1897—1968), Леоніда Мосендза (1897—1948), Андрія Крижанівського, Юрія Липу (1900—1944), Галю Мазуренко (1901—2000) і Василя Кучабського (1895—1945). Андрій Крижанівський був тоді одним із улюбленців Дмитра Донцова, який називав молодого письменника «диким татарчуком».

У той час Дмитро Донцов іспитував шалений тиск з двох боків: від польських влад і шовіністів, а також від прокомуністичних українських діячів і літераторів. Молоді письменники, учні Донцова, які переважно жили у Варшаві, вирішили підтримати «Літературно-науковий вісник», що перебував тоді на межі закриття. Вони задумали створити нове літературне об'єднання «Танк» і видавати часопис з такою самою назвою. Принаймні, так це пояснювали одні з лідерів цього об'єднання: Юрій Липа і Наталя Лівницька-Холодна (дочка тодішнього президента УНР Андрія Лівницького — вірного соратника Симона Петлюри). Хоча, напевно, були й інші причини створення «Танка», наприклад, — антипетлюрівська риторика Дмитра Донцова. Багато з цих молодих письменників або самі воювали у лавах армії Петлюри, або — їх батьки, звісно, що ця риторика їм не подобалася. Крім того, Донцов занадто тиснув своїм авторитетом на націоналістичну

письменницьку молодь, а їм хотілося мати свій літературний часопис, для більшої самостійності, щоб головне місце у художніх творах мала естетика, а не ідеологія. Словами Наталі Лівницької-Холодної можна охарактеризувати політичну ідеологію «Танка»: «Патріотизм націоналістично-петлюрівського характеру»¹. Письменник Юрій Косач² (1908—1990), які з часом відійшов від «Танка», писав у листі до Дмитра Донцова: «Танк» буде черговою імпрезою петлюрівського спрямування, «хоч Липа й запевняє мене про незалежність від усяких політичних концепцій. (...) Коли я спитав Маланюка й Липу («кулеметчики» «Танка»), чому не йдеться найприроднішим шляхом, тобто не віддається «Танка» до ласкавого вжитку ЛНВ-і, Липа сказав, що це невигідно, бо тоді б матеріяли йшли через призму п. доктора [тобто Дмитра Донцова — Сергій Квіт]»³. Борис Ольхівський, друг Крижанівського, характеризував себе у своєму щоденнику, як «уенерівця».

Наталія Лівницька-Холодна

Наприкінці 20-х років ХХ століття у Варшаві оселились два найвизначніших молодих українських письменники: Юрій Липа, що приїхав із Познані, і Євген Маланюк — із Чехословаччини. У листі (23.03.1929 р.) до Наталі Лівницької-Холодної Юрій Липа писав: «Певне Ви вже дістали картку про заснування «Танка» (назва Маланюка) — групи націоналістів-літераторів. ЛНВ можливо, що упаде, — тоді нехай не думають більшовики і всяка більшовизанствующа дрянь, що нема на них міцного п'ястука. В кожному разі як не журнал, то збірник повинні ми видати. Хто є? Такі кандидати: Ви — Єдина амазонка, Ваш муж, Маланюк, Мосендз, Стефанович, Чирський, Мухин, Ковальський і, правдоподібно, Журба, Гончаренко, Перфецький. З варшавського осередку, правдоподібно, треба залічити Косача, Коломийця, Чикаленка, Лукасевича»⁴.

В українських газетах з'явилися оголошення, наприклад, у паризькій газеті «Тризуб» (23.06. 1929 р.):

З мистецького життя

«Танк», об'єднання українських митців, розпочавши свою діяльність організаційну і перепровадивши її в головному, цілу свою увагу звертає на швидке видання зборника. Матеріяли просять надсилати, як в найшвидшо-

¹ Лівницька-Холодна Н. Видавництво «Варяг» ... С. 7.

² Племінник великої української поетки Лесі Українки.

³ Цит.: Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет. Київ, 2000. С. 48.

⁴ Див.: Лівницька-Холодна Н. Видавництва «Варяг»... С. 5.

му часі на адресу адміністратора: *Wasył Krasnopilskyj, Podwale 16, m. 15, Warszawa, Pologne.*

До складу «Танку» прийнято останніми часами п.п. Андрія Крижанівського (Краків), М. Мухина (Падебради), Олександра Кузьміна (Люблін), Миколу Ковальського (Париж), В. Євтимовича (Познань), Середу (Каліш).

Залишилось мало відомостей про саму діяльність літературного об'єднання «Танк»: маленький збірник «Статті про «Танк» (Варшава, 1929) зі статтями Ю. Липи «Лист до літераторів» і Є. Маланюка «Група «Танк», а також спогади Н. Ливицької-Холодної, що друкувались у часописі «Сучасність». З цих документів видно, що члени літературного об'єднання пропагували оксиденталізм (орієнтація на західну культуру), ідею великої державності, радикальну незалежність від російської культури, культ героїзму і шляхетності, боротьбу з масовістю в культурі.

У Державному архіві Брестської області (ДАБО) виявлено кілька документів, що стосуються літературного об'єднання «Танк». Справа в тому, що аж два письменники з цього об'єднання були родом із Поліського воєводства: Андрій Крижанівський та Авенір Коломиєць (1905—1946). Така інформація занепокоїла воєводські влади, бо це могло означати посилення українського руху у воєводстві. Спочатку влади хотіли дізнатись про цілі і програму цього літературного об'єднання. В наступному документі¹ (21.11.1929 р.) читаємо:

Слідче управління м. Варшави має нотатки Косача (...), що відносяться до «Танка»,

- а) Незалежна, самостійна, єдина українська держава.*
- б) Повна незалежність від всіх українських політичних концепцій.*
- в) Література — як основа відбудови народу, створення нового типу українця, громадянина — будівничого держави.*
- г) Пропаганда бойового націоналізму, повне визволення українського народу з-під влади його фактичних ворогів (поляків, росіян, румун і чехословаків).*
- д) Підбір членів, які цілком би відповідали вищевказаній ідеології.*

Інформація про членів літературного угруповання міститься у двох наступних документах:

(...) листопаду 1929 р. Пану воєводі в Луцьку

Звертаючись до листа від 21.VI. 1929 № 1364/2/Vtjn., Міністерство внутрішніх справ повідомляє:

На початку жовтня поточного року в Варшаві вийшла невеличка брошура «Статті про «Танк», яка є проспектом якогось часопису «Танк», котрий, згідно оголошенню, має з'явитись наприкінці 1929 р. Співпрацівниками «Танка» у брошурці названі прізвища наступних осіб: В. Данилюк (Париж), В. Краснопільський (Львів), Андрій Крижанівський (Краків), Микола Ковальський (Париж), Наталя Ливицька-Холодна (Варшава), Юрій Липа

¹ ДАБО. Ф. 1. Оп. 9. Спр. 1326. Арк. 31.

(Варшава), Євген Маланюк (Варшава), Леонід Мосендз (Прага), М. Мухин (Подєбради), Михайло Серєда (Каліш), Олександр Стефанович (Прага), Микола Чирський (Ужгород), Святослав Шрамченко (Чєнстохова), Петро Холодний — син (Варшава).

Не викликає сумнівів, що поява брошури, як і намір видавання періодичного часопису, тісно пов'язані з інформацією, що була в надісланому листі «Про українське художнє товариство «Танк»». Однак, як до сіх пір, не зроблено з боку «танківців» жодних намагань в керунку легалізації статусу. Зміщені у брошуриці статті нічим не вказують на існування організованого товариства, говориться лише про «групу». Організаційна форма «Танка» залишається поки невідомою.

Як видно із проспекту, група «Танк» ставить перед собою задачу організаційного об'єднання українських художніх сил в еміграції (у широкому смислі того слова) під гаслом бойового націоналізму, щоб спрямувати в цьому керунку працю в усіх царинах культурного життя, створювати і поширювати в українським суспільстві основи ідеології національного визволення.

«Одна з багатьох причин того — говорить згадана брошура, — що наша революція не була нами цілком використана, безумовно не вистачало виробленої ідеології. Збройна боротьба йшла під знаком стихійної емоції, яка ніколи не може досягнути ширших історичних перспектив... Отже об'єднання духовних працівників, яким має бути наша організація митців, стане тою ідеологічною кузнею, в якій будемо виковувати і гартувати духовну зброю національної активності... Хто, як не поети і художники, музиканти і журналісти, повинні бути духовним штабом національного руху».

Ці кілька цитат достатньо характеризують цілі «танківців».

Одним з організаторів товариства (групи) «Танк» є, як повідомило тамошнє воєводське правління, Юрій Косач, щодо котрого М. Внутр. С. отримало інформацію (копія у додатку), яка вказує, що головну увагу «танківці» звертають на терен Волині, при чому їх намаганням буде приготування відповідного ґрунту для створення великої організації волинських націоналістів, ідеологія якої у принципі не відрізнялась би від ідеології малопольських українських сепаратистів. У світлі цієї інформації (секретної — досі не підтвердженої з інших джерел) уявляється «Танк» як організація з наскрізь антидержавними тенденціями.

Повідомляючи вищезгадану інформацію, М. Внутр. С. прохає про звертання уваги на групу «танківців» і на особи, які до неї наближені, а також про інформування міністерства про всі прояви діяльності цієї групи на терені воєводства.

Копію цього листа отримують воєводські правління: Львів, Станіслав, Тернопіль, Люблін, Полісся.

За начальника відділу
доктор Пишборовський
міністерський радник¹

¹ ДАБО. Ф. 1. Оп. 9. Спр. 1326..Арк. 30.

Борис Ольхівський

Борис Ольхівський

У додатку до цього листа подається план Юрія Косач щодо створення націоналістичної організації на Волині. Другий лист написаний до польського воєводи.

Комісаріат уряду Варшави,

28 червня 1930 р.

ст. м. Варшави Пану польському воєводи

№: Т.В. 4435/30 в Бресті н/Б

Тов. «Танк», а також

діяльність Авеніра Коломійця

Щодо листа пана Воєводи від 29.IV. 1930 р. за №: РН.7/3 доношу наступне: Літературно-художнє товариство «Танк» було закладено у Варшаві 17.II. 1929 р. Зі слів засновників, «Танк» є організацією бойових сил національного мистецтва, яка висуває постулати культу героїзму і шляхетності, великодержавності, протидії лиху і орієнтації на Захід (спирання на західну цивілізацію).

Засновниками «Танка» і членами його першої групи («гуртка») у Варшаві були:

1. Коломиєць Авенір, син Каленика і Антоніни, народився 1908 р. в Городиці Сарненського повіту, студент православної

теології, замешкує на вул. Брудновській № 14. У 1928 році був видалений із гуртожитку православної митрополії за саботування діючого там регламенту. Ці правила, за думкою студентів, були скеровані для усунення їх від впливу варшавської української колонії і для сприяння русифікаційним впливам. Коломиєць є членом української корпорації «Чорномор'є». У жовтні 1929 року був видалений з «Танка» за співпрацю з часописом «Нові шляхи», який видається в Львові і субсидується «Советами».

2. Косач Юрій, син Миколи і Наталі, народився 1909 р. в Колодязному Ковельського повіту, православний, холостий, студент права, замешкує на вул. Брудновській № 14. Косач є членом правління корпорації «Чорномор'є» у Варшаві, вкрай вороже налаштований щодо Польської держави, залишається у контакті з ПУН¹ у Празі (чеський), а також з радянською Україною. Разом з Коломійцем був видалений з «Танка» за співпрацю з часописом «Нові шляхи».

3. Лівіцька-Холодна Наталя, дочка Андрія і Марії, 27 років, замужня, православна, замешкує на вул. Фільтровій № 63, дочка Андрія Лівіцького, теперішнього проводиря всієї політичної української еміграції УНР.

4. Луна Юрій, син Івана і Марії, народився 1900 р., православний,

¹ Мабуть, Провід Українських Націоналістів.

холостий, доктор медицини, азілянт [особа, яка добивається притулку. — **О.І.**], замешкує на вул. *Древяній № 10 к. 1*. *Луца є членом корпорації «Чорномор'є», а також членом Головної Управи УЦК¹. Як вище зазначено, Луца має репутацію особи, непевної з політичної точки зору, досі однак нелояльності щодо УЦК активно не виявляв.*

5. *Маланюк Євген, син Філомена і Гликерії, народився 1897 р., православний, жонатий, інженер-агроном, азілянт, замешкує на вул. Кручій 21. Рік тому прибув із Чехословаччини, де закінчив сільськогосподарську академію в Подєбрадах. Про прибуття Маланюка до Польщі старався УЦК.*

6. *Холодний Петро, син Петра і Марії, народився 1902 р., православний, жонатий, художник-маляр, замешкує на вул. Фільтровій № 63, чоловік вищезгаданої Наталі Лівницької, син генерального представника УЦК на терені Львівського воєводства.*

7. *Снегура Кирило, син Степана і Оксани, народився в 1888 р. у Києві, православний, холостий, лікар Каси хворих, замешкує на вул. Шопена 15/17. Був лікарем в армії отамана Петлюри, після закінчення польсько-більшовицької війни був інтернований до Щипйорна, де у 1922 році підозрювався в співпраці з радянською розвідкою. Тривале спостереження, що провадилось на терені Варшави і Торуня, дало негативний результат. Поведінка Снегури у даний момент не викликає підозри.*

«Танк» після видалення Косача і Коломійця втратив характер ворожої організації щодо Польської держави, групує літераторів і митців, перебуває під впливом УЦК. «Танк» до сіх пір адміністративною владою не був легалізований.

Наталія Лівницька, Євген Маланюк, Петро Холодний, Кирило Снегура мають бездоганну репутацію, і їх лояльність стосовно Польщі не викликає сумнівів. Юрій Луца не відіграє великої ролі і неправдоподібно, щоб він зміг спрямувати діяльність «Танка» на шлях ворога Польщі.

Крім вищезгаданих до «Танка» належить також Лев Чикаленко, секретар Головної Управи УЦК, а також секретар правління Товариства допомоги українським студентам вищих навчальних закладів столичного міста Варшави.

Детальнішої інформації про діяльність товариства «Танк», кількість

¹ Український Центральний Комітет у Польщі — організація емігрантів-військовців з Наддніпрянщини, заснована 1921 у Варшаві. Займалася культурно-освітньою діяльністю, правовою опікою і матеріально-допомоговою акцією для своїх членів.

Євген Маланюк

відділів і розмір бюджету організації, а також про діяльність Авеніра Коломійця комісаріат досі не має.

*За комісара уряду М. Лисовський
Начальник відділу громадської безпеки¹*

З цих документів видно, що було ще одно протиріччя між літературним об'єднанням «Танк» і Дмитром Донцовим: молоді митці не займали гостро антипольської позиції, бо ще пам'ятали і цінували союз між Україною і Польщею під час антибільшовицьких війн.

Виникає питання: хто ж був лідером «Танка»? Наталя Лівницька-Холодна писала: «Провідництво якимось само собою перейшло в руки Юрія Липи. Він був ідеологом і натхненником групи»². Але польська поліція не вважала Юрія Липу лідером «Танка». На нашу думку, все ж лідером був Євген Маланюк. Недарма назву «Танк» придумав саме він.

Дмитро Донцов вбачив в об'єднанні «Танк» не спільника, а справжнього конкурента. Тому редактор «Літературно-наукового вісника» почав боротьбу з літературним об'єднанням, яке насмішковано називав «Танок». Об'єднання «Танк» не проіснувало і року. Причинами його розпаду були: втручання Дмитра Донцова, вихід з «Танка» Юрія Косача з Авеніром Коломійцем і, мабуть, внутрішня конкуренція за лідерство.

Повернемося до життєпису Андрія Крижанівського. Відомо, що у 1928—1929 рр. він мешкав у Кракові, слухав курс права у Ягеллонському університеті. А з 1930 року Крижанівський став студентом Вищої торгівельної школи (ВТШ) у Познані. Місцева поліція підозрювала, що він був членом Української військової організації.

*Поліське воєводство Таємно
Воєводська комендатура Поліському воєводському правлінню
Слідчий відділ (відділ безпеки)
в Бресті н/Б. в Бресті н/Б.
19.IV. 1932 р.
№ 2036*

*Крижанівський Андрій
член У.В.О. — інформація
19.II. 1932 р. слідчий відділ у Познані повідомив місцевий слідчий відділ,
що в січні поточного року виїхав із Познані до своїх батьків, які мешкають
у Бресті, Андрій Крижанівський, студент ВТШ, підозрюваний у
приналежності до У.В.О. Названий закинув подальше навчання, вірогідно,
з powodu хвороби.*

*У зв'язку з вищезгаданим встановлено, що Крижанівський, справді,
приїхав до Бреста н/Б і замешкав у своїх батьків на ул. 3-го мая, д. 35, од-
нак встановлене спостереження за його особою, не підтверджує досі, що
він оказує послуги У.В.О.*

¹ ДАБО. Ф. 1. Оп. 9. Спр. 1326. Арк. 31.

² Лівницька-Холодна Н. Видавництво «Варяг» ... С. 6.

*Подальше спостереження продовжується, і про його результати по-
відомимо негайно.*

Воєводський комендант Д.П.

Єжі Вадзінський, комісар¹

Націоналістичні кола запропонували Андрію Крижанівському створи-
ти на Поліссі українську скаутську організацію «Пласт». Що з цього ви-
йшло розповідають архівні документи:

Поліське воєводство Таємно

Воєводське командування Поліському воєводи

Слідчий відділ (відділ безпеки)

в Бресті н/Б. в Бресті н/Б.

5 листопада 1930 р.

№ 6618

Крижанівський Андрій

Інформація

*Повідомляю, що, згідно одержаної інформації із слідчого відділу Д.П. в
Тернополі 29.IX. поточного року, при особистому обшуку Євгена Сениши-
на, студента ВТШ в Познані, який замешкує в Шилах Збараського повіту,
знайдено 2 листи, котрі стосуються пластівських справ. Сенишин заявив,
що ці листи написані до його колеги Андрія Крижанівського, що замешкує
у Бресті н/Б, з яким навчався у ВШТ, і разом з ним мешкав, а ці листи ви-
падково потрапили до його книги. Ці листи написав 18.II. 1928 р. Володи-
мир Янів², студент гуманітарного факультету в Львові, де замешкує на
вул. Ринок 7 або 71, котрий, як виникає зі змісту його листів, є чільним ді-
ячем «Пласту» і входить до складу Головної ради в Львові, а також орга-
нізує він «Пласт» на Волині та Поліссі. Автор цих листів Янів, пишучи
Крижанівському до Бреста н/Б., пропонує йому записатися до Головної ра-
ди, при чому доручає йому очолити пластівський гурток у Кракові, які скла-
дається зі студентів. Також Янів пояснює в своїх листах, що «Пласт» на
Волині і Поліссі лічи коло 900 членів, призначенням яких є виховання україн-
ського народу і визволення України з неволі.*

*Одночасно зазначу, що Андрій Крижанівський (син Лідії і Миколи, чи-
новника магістрату м. Бреста) народився 1906 р., православний, украї-
нець, з 1928 по 1929 перебував у Кракові, зараз же навчається в універси-
теті «ВШТ» у Познані. Останні канікули провів у батька в Бресті н/Б., і в
часі свого короткого перебування не виявив жодної діяльності.*

В.о. воєводського коменданта Д.П.

Ст. Шура, надкомісар

начальник слідчого відділу³

¹ ДАБО. Ф. 1. Оп. 9. Спр. 1327. Арк. 7.

² Володимир Янів (1908—1991) — український громадсько-політичний діяч, науковець, психо-
лог, публіцист, поет.

³ ДАБО. Ф. 1. Оп. 9. Спр. 1170. Арк. 16.

Подамо лист Володимира Яніва до Андрія Крижанівського, а другий лист Яніва, знайдений поліцею у Євгена Сенишина, був написаний до керівника краківського гуртка «Пласту» Зенона Залуцького (з проханням прийняти Крижанівського до їх організації).

Львів, 18.02. 1928 р. Копія

Дуже шанований товаришу!

Мабуть, здивовані, що пише Вам невідома особа. Так ось, я знаю ваше прізвище від доктора Дмитра Донцова, який характеризував Вас, як свідому і чудову людину. Я маю доповідь керівників «Пласту» в справі організації Волині і Полісся, і мені потрібна допомога місцевих людей. Під час свого перебування на Волині і Поліссі заїжджав, між іншим, і до Бреста н/Б., де познайомився і з вашим братом, а також з нашим діячем Артемюк¹ і Соколом [правильно Соловій². — О.І.]. Я там вже організував серед молоді підрозділ «Пласту» і навіть посилав туди літературу. Справа йде лише про те, щоб цей підрозділ мав якогось керівника. Можливо Ви могли би їм стати? Розумію, що моя балаканина не має сенсу, якщо Ви не знаєте задач «Пласту». Достатньо тоді написати про теорію, про цілі «Пласту». Повинні би їх знати. Розповім Вам тільки коротко, що «Пласт» є громадською організацією. Він повинен виховувати майбутніх громадян, а як саму важливу ціль поставив перед собою «Пласт» — прагнення до визволення України з неволі. Знаєте, що самим важливим чинником у народі є молодь, оскільки її можна виховати. «Пласт» є єдиним інститутом, який цю молодь виховує (культурно і фізично). Пишу Вам для того, що Ви хоча б у загальних рисах зрозуміли, що «Пласт» — це не розвага, а громадянська робота для майбутнього України.

У Кракові є гурток пластунів, які навчаються у вищих навчальних закладах. Добре було б, якщо би [Ви] вступили до цього гуртка, щоб там дізнатись про теорію «Пласту» і цілі нашого виховання. Пізніше, після повернення до Бреста, могли би легше дізнатись про умови і пожертвувати значну частину року на застосування цих методів на практиці, і прислужитись загальній українській справі. В дійсності за правилами Ви не можете бути прийняті до організації «старших пластунів». Однак керівна команда «Пласту», членом якої я є, дозволила Вам, як виняток, в ім'я необхідності організування «Пласту» на одвічній українській землі — Поліссі. Справа йде лише про вашу згоду. Сподіваюсь однак, що Ви не відмовитесь від справжньої громадянської роботи і доведете, що думка доктора Донцова про Вас правдива. Наведу приклад, як може розвиватися організація, котра має якусь ідею. Скажу, що «Пласт» на Волині за два роки, будучи напівлегальною організацією, не маючи керівників, має у своїх лавах малоінтелігентну, переважно сільську молодь у загальній кількості коло 900.

¹ Павло Артемюк (1891—1951) — директор української школи ім. Олекси Стороженка в Бресті, пізніше Платон — єпископ УАПЦ (Українська Автокефальна Православна Церква).

² Віктор Соловій (1891—1966) — віце-директор Українського банку в Бресті, пізніше Варлаам — архієпископ УАПЦ.

*Сподіваюсь, що запишешся до організації. Висилаю Вам рекомендацію ГРП [Головна рада Пласту — **О.І.**] керівнику гуртка в Кракові, щоб Вас прийняв у члени цього гуртка. Напиши мені скоріше — яке Ваше рішення і що вже зробили.*

З вітанням.

Володимир Янів, студент гуманітарного факультету. Львів, Ринок, 71. Керівник краківського гуртка — тов. Зенон Залуцький, студент університету.¹

Повітова державна поліція приїзд Володимира Яніва до Бреста прокоментувала наступним чином:

*Повітова комендатура Д. П. Таємно
Слідчий відділ Пану повітовому старості
у Бресті н/Б. до Бреста над Бугом
12.12. 1930 р.*

Виконуючи доручення, повідомляю, що проведена розвідка зі справи організації «Пласт» у даному регіоні встановила наступне:

На початку 1928 р. під час виборчої компанії до Сейму і Сенату до Бреста н/Б. приїхав із Львова Володимир Янів, котрий намагався створити в Бресті н/Б. організацію «Пласт». Згаданий за цією справою радився з Миколою Крижанівським, чиновником магістрату, і Павлом Артемюком, вчителем української школи. Крижанівський обіцяв допомогу в процесі створення організації, а Павло Артемюк відмовив, посилаючись на те, що зайнятий виборами. Володимир Янів після одноденного перебування виїхав назад до Львова. Створення «Пласту» Крижанівським і його синами не було організовано, з невідомих причин не було навіть спроб цього. Що стосується літератури про «Пласт», яку мали ніби то надіслати, то така в нашому регіоні ніколи не поширювалася. Що стосується осіб: доктора Дмитра Донцова і Сокола, то такі в Бресті невідомі. Андрій Крижанівський зараз перебуває у Вищій торгівельній школі в Познані і до Бреста приїжджає тільки на канікули під час свят. Однак не встановлено, щоб він під час перебування у Бресті організовував «Пласт». Слідчий відділ у Познані також повідомляє, що Андрій Крижанівський зовнішньо не виявляв жодної діяльності, лише єдине листувався з невідомою організацією в Львові. Надписи на кореспонденції не читаються і не має зворотних адресів.

*Повітовий комісар Д.П.
Бонтковський²*

Андрій Крижанівський мав великі амбіції, мабуть, створення «Пласту» в Бресті було для нього занадто дрібною справою. Недарма Наталя Лівницька-Холодна називала його «малим Донцовим»³. Однак Андрій Крижанівський

¹ ДАБО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 1767. Арк. 3.

² Там само. Арк. 1.

³ Розмова з Наталею Лівницькою-Холодною // Сучасність. 1985. № 3. С. 11.

все ж таки брав участь у роботі «Пласту». Так, він у листі¹ до Дмитра Донцова (17.07.1930) описав мандрі «лісових чортів» по Волині і Поліссю.

І після розпаду «Танка» серед колишніх «танківців» не згасла ідея створення літературного об'єднання і відповідного часопису. Наталя Лівницька-Холодна писала: «Цілком зрозуміло, що коли взимку з 1932 на 1933 р. відродилася думка про видавання альманаху, всі стали дивитися на нього [Маланюка] як на майбутнього редактора нового органу. Про те, що назва «Танк» іще жила свідчить і згадка в листі до мене Юрія Косача (...). Назва «Танк» жила до того моменту, коли з'явився в Варшаві молодий і енергійний Андрій Крижанівський. Це ім'я тепер мало, а може й зовсім невідоме. Крижанівський належить до тих трагічних постатей, які нищать самі себе, бо не в силі опанувати свого дикого темпераменту, своїх пристрастей і своїх амбіцій. Вони йдуть за першим поштовхом почуття, яке їх зводить на манівці. Про нього я вперше почула ще в 1928 р. від Донцова, який з захопленням називав його «диким татарчуком» і дуже цінив його талант. Про нього ж, іще до мого з ним знайомства, пише мені Євген Маланюк у листі від 1 червня 1928 р.: «... з'явився перший справжній белетрист — Крижанівський (ЛНВ) — на еміграції. Чи не знаєте хто це? (...) Крижанівський приїхав до Варшави, як перед тим сповіщав його лист, з метою приєднатися до нашої групи та «зорганізувати там українське видавництво, яке б зайнялося виданням альманаху, а поза тим ... виданням поодиноких творів наших кращих молодих» (6 червня 1933 р.). Він приїхав з проф. Ів. Дубицьким і Модестом Куницьким. Ці видавничі пляни Крижанівський, пам'ятаючи невдачі «Танка», просив тримати в великій таємниці, щоб «крий Боже, не довідався Донцов». З приїздом Крижанівського почались гарячкові приготування до видання першого числа журналу. Крижанівський належав до групи «Танк», але з огляду на те, що назва ця була зв'язана з цілим рядом невдач, її вирішено замінити коротким «Ми». Кошти на видання ми сподівалися одержати, принаймні частково від Українського наукового інституту в Варшаві. На відповідального і технічного редактора вибрано Модеста Куницького із знаної галицької священичої родини. Він залишився на цьому пості аж до війни. Видавництво стало називатися «Варяг». Знак його, роботи Петра Холодного, зображував варязького лицаря з піднесеним, наче до вимаху, мечем»².

Назва видавництва — «Варяг» — означала, що члени літературного об'єднання «Ми» орієнтувалися політично і естетично на спадщину Київської Русі, а також — і на культурні здобутки західної цивілізації. А знак видавництва — лицар з піднесеним мечем — означав, що вони будуть воювати за свої ідеї.

Як і у випадку створення «Танка», редакція майбутнього часопису стала розсилати листи-запрошення для співпраці різним українським пись-

¹ Листи А. Крижанівського до Д. Донцова зберігаються в Національній бібліотеці Польщі (архів Д. Донцова), що розташована у Варшаві.

² Лівницька-Холодна Н. Видавництво «Варяг» ... С. 8, 9.

менникам, навіть — Дмитру Донцову. Так, співредактор Іван Дубицький надіслав подібного листа літературному критику і письменнику Євгену-Юлію Пеленському (1908—1956):

Варшава, дня 30.VI. 1933

Високоповажаний Пане Товаришу!

Розпочинаючи видання неперіодичного суто літературного органу в Варшаві, звертаюся до Вас з пропозицією приєднатися до гурту намічених вже співробітників. Журнал в об'ємі 8 аркушів має вийти за півтора місяця. Тому бажано було би, щоб Ви, якщо хочете стати нашим співробітником, надіслали матеріали найпізніше до двох тижнів. Просив би лише, щоб би евентуальний Ваш твір відносився до роду серйозних критичних студій. Журнал носитиме вигляд альманаху і тому має бути цілком закінчений і змістом і формою. Чи не могли б Ви дати щось синтетичного (не фрагментарного) з ділянки літературної критики? Вважаю за потрібне поінформувати Вас про те, що журнал повстає з ініціативи кількох випадкових меценатів галичан, яких єдиним бажанням було, щоб журнал був цілком аполітичним змістом, та в своєму напрямі орієнтувався на культурний Захід. До Вашого відома подаю список співробітників, які або вже дали свої матеріали, або яких редакція має на думці приєднати: Маланюк, Ольжич, Лівіцька-Холодна, Мосендз, Крижанівський, Федорович-Малицька і інші. Вас просив би спеціально звернутися до тов. Антонича¹ з пропозицією взяти також участь в нашому журналі. На жаль не маю його адреси і тому не можу зробити це особисто.

Прошу прийняти вислови моєї до Вас пошани.

Іван Дубицький

Warszawa, Marszałkowska 74. m. 3.

P.S. Дуже було би бажано, коли б Ви і тов. Антонич не забарилися прислати свої речі. В кожному разі чекаю негайної Вашої відповіді².

Можна припустити, що одним із меценатів, що дав гроші на журнал «Ми», був митрополит Андрій Шептицький, бо відповідальний редактор Модест Куницький походив зі священницької греко-католицької родини, наближеної до митрополита. Крім того, Борис Ольхівський працював у львівському архіві історії унії і за завданням митрополита Шептицького збирав уніатські пам'ятки на Волині, Поліссі і в Західній Білорусі.

Наталя Лівіцька-Холодна таке написала про зміст першого числа журналу: «Не буду згадувати особистих симпатій чи антипатій, які впливали в справі вибору того чи того редактора — в «Ми» вже був визнаним фактичним редактором Маланюк — але й це грало не абияку роллю. (...) Не зважаючи на всі труднощі, перше число квартальника «Ми» виходить в світ з та-

¹ Богдан-Ігор Антонич (1909—1937) — визначний український поет, перекладач і літературознавець.

² Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника. Фонд С. Пеленського. Спр. 29. Папка. 1. Арк. 1.

ким змістом: Богдан Лепкий¹ — поезії; Андрій Крижанівський — «Міста і люди», новеля; Євген Маланюк — поезії; Ю[рій]. К[осач]. — «Остання атака поручика фон Гагенав», новеля; Н. Лівницька-Холодна — поезії; М. Рудницький² — «Європа і ми», стаття; М. Бажан — «Трилогія пристрасти»; Є. Маланюк — «Гоголь», стаття; М. Хвильовий³ — «Україна чи Малоросія?»; Ляем О'Флягерті — «Громадянська війна»»⁴.

Перше число часопису отрималось вкрай вдалим і різнобічним. Навіть рецензенти «Вісника» похвалили цей номер: «Новеля Крижанівського «Міста і люди», як і все у цього автора, написана талановито... Сильне вражіння роблять поезії Маланюка... Певні себе, як завше, підкупаючи своїм небрежливим патосом, еротики Н. Лівницької-Холодної»⁵. Український історик Ігор Лоський писав у листі до Лівницької-Холодної: «... я в захопленні від «Ми» і жалую дуже своїх необдуманих слів у листі до Вас... Ваші вірші прекрасні... так само подобається мені страшенно Крижанівський... Дуже цікава стаття Маланюка... загалом, повторюю, збірник прекрасний»⁶. Було багато схвальних рецензій в європейських виданнях («Life and Letter», «Revista di occidente», «Le Sud», «Nosotros»), навіть, — у польських: «Недавно у Варшаві з'явився перший номер українського літературного квартальника «Ми», зміст якого складають поезії Богдана Лепкого, Євгена Маланюка, Н. Лівницької-Холодної і Миколи Бажана, оригінальні новели А. Крижанівського. (...) Загалом квартальник має високий художній рівень і свідчить, що заповідь свою «Ми» — «то перше і єдине українське видання, яке формою й змістом орієнтується на Захід і відповідає всім вимогам книжної естетики» — не є фразою»⁷. Крім донцовського «Вісника», про перше число часопису «Ми» схвально писали інші львівські видання: «Діло», «Дзвони», «Назустріч», «Дажбог»...

На жаль, Юрій Липа посварився тоді з редакцією часопису «Ми» і дав у листі до Дмитра Донцова (10 лютого 1934) вкрай негативну оцінку першого числа журналу і твору Андрія Крижанівського: «Ще перед тим, як дістати до рук «Ми», начувся я про «Них» алярмуючих вістей, — коли ж переглянув цю кафлю до теплої печі винниченківщини, чи в[вірніше] поліщуківщини від Заходу, — розсміявся. Пан К[рижанівський] є так наскрізь рецензійний, що більше дбає про вислів свого ображення і злоти, як про виразність і елегантність статті. П. Дубиць[кий] є просто нікчемний, бо займається виразними доносами. Мале то й брудне дільце. Прикро мене

¹ Богдан Лепкий (1872—1941) — видатний український поет, прозаїк, літературознавець і публіцист.

² Михайло Рудницький (1889—1975) — український літературознавець, письменник і журналіст.

³ Микола Хвильовий (справжнє ім'я Микола Фітільов, 1893—1933) — видатний український письменник, один з основоположників пореволюційної української прози. Автор гасла «Геть від Москви!».

⁴ Лівницька-Холодна Н. Видавництво «Варяг» ... С. 9.

⁵ Там само. С. 10.

⁶ Там само.

⁷ Kronika słowiańska // Kamena. 1933. n-r 2. S. 33.

вразила — огидна роля п. Євг[ена] Мал[анюка]. Виявилось, що любить бути засобом для чогось чи для когось, — але не є товаришом, співбойовником. Дуженудний кирпатомефістофельський роман пана Кр[ижанівського] — чому він не дав підзаголовок: «Поворот до фізіологізму»? В кожному разі це упадок, порівнюючи його до початків у «ЛНВ»¹. В цьому ж листі Юрій Липа натякає, що Наталя Лівницька-Холодна є коханкою Андрія Крижанівського: «Натуся Лівницька вкінці дістане авреолу фатальної жінки (принаймні в стосунку до слабших): «Вона мене з'їла!» повторює ще недавно свіжий талант, малий П[етро] Х[олодний], може й п.Кр[ижанівський] почне говорити «Вона мене понизила, чи з'їла?» Оженення і жінки переважно фатально змінюють наших «belle littré»їстів (...)². У це можна повірити, бо після конфлікту Крижанівського з Донцовим всі вісниківці, які співпрацювали з журналом «Ми», покинули його. Лише Лівницька-Холодна цього не зробила. Також у своїх спогадах вона багато і тепло писала про Андрія Крижанівського.

На рік існування часопису «Вісник», який редагував Дмитро Донцов, редакція журналу «Ми» вирішили надрукувати рецензію. Наталя Лівницька-Холодна писала: «На нещастя, цю рецензію мав написати не Маланюк, а «дикий татарчук» Андрій Крижанівський. Коли він прочитав її на ширших сходинках співробітників, я одразу ж запротестувала проти надмірно гострого тону, деяких непотрібних випадів проти особи Донцова та проти критики декого з співробітників «Вісника», що відмовилася друкувати свої твори в «Ми». (...) Думаю, що «дикий татарчук» може й справді хотів ривалізувати з Донцовим. На те він мав усі дані: гостре перо, блискучий журналістично-літературний талант і гарячий темперамент. Проте, він був замолодий, замало досвідчений і замало відомий, щоб одразу стати на «прю» з такою величиною, якою тоді був Дмитро Донцов. По гострій дискусії Крижанівський дав слово змінити тон рецензії та викинути всі місця, про які була мова. Яке ж було наше здивування, коли згадана рецензія з'явилася в наступній книзі «Ми» в своїй первісній редакції! Крижанівський, що був особистим приятелем і редактора Дубицького і відповідального редактора Куницького, поставив нас перед фактом»³. Євген Маланюк, який дуже поважав Дмитра Донцова, відразу покинув літературне об'єднання «Ми». Крім того, Олена Теліга, Леонід Мосендз та інші припинили свою співпрацю з групою «Ми».

Вже тоді багато хто задавав собі питання: навіщо годованець і улюбленець Донцова, «дикий татарчук» Андрій Крижанівський пішов проти свого «хресного батька»? Вже тоді з'явилась проста версія: Крижанівський — радянський агент, яка ніби то все пояснює. Сучасний літературознавець Олег Баган підхопив цю версію: «А «проект» [часопис «Ми». — *О.І.*] той був

¹ Сварник Г. Листування Юрія Липи з Дмитром Донцовим // Українські проблеми. 1995. Ч. 3—4. С.142.

² Там само.

³ Лівницька-Холодна Н. Видавництво «Варяг» ... С. 11.

сумнівного походження: невдовзі з'ясувалося, що журнал «Ми» фінансувався советськими спецслужбами, а А. Крижанівський — завербований агент СРСР, метою ж цього журналу було внести розгاردіаш і взаємоворожнечу в націоналістичному середовищі Західної України й еміграції, розкласти його, позірно демонструючи «ще більший націоналізм». Цим і пояснюються регулярні та дуже агресивні напади «Ми» на «Вісник» і Д. Донцова, тобто на найважливіший ідейно-інтелектуальний нерв українського націоналізму»¹. Мало віриться в цю конспіралогічну версію (напевно, вона заважає справжньому поверненню імені Андрія Крижанівського до історії української літератури). Тоді радянським агентом «був» би і найближчий його друг Борис Ольхівський, який добровільно записався до дивізії «Галичина» і загинув.

Висунемо свої дві версії такої поведінки Андрія Крижанівського, які, можливо, переплітаються. Як видно, зі спогадів Наталі Лівницької-Холодної, саме «дикий татарчук» був ініціатором створення часопису «Ми», схоже, саме він здобував кошти на його видання. «(...) До Варшави з'їхались люди, що створили групу «Ми» і збиралися видавати кварталник тієї ж назви. Головними були Маланюк і Крижанівський»². Однак фактичним редактором журналу і ідеологом літературної групи став Євген Маланюк. Амбіційний і темпераментний Андрій Крижанівський не міг цього перенести, і він придумав «геніальний» план, як позбутися конкурента — Євгена Маланюка: агресивно напасти на його кумира Дмитра Донцова. Як бачимо, цей план (якщо він був?) блискуче вдався: Євген Маланюк відразу мовчки пішов. Наталя Лівницька-Холодна так про це згадувала: «Перше число редагували Маланюк і Дубицький. Потім Маланюк відійшов через ту історію з *Ми* і Донцовим, і журнал редагував Крижанівський»³.

А щоб остаточно позбутися Маланюка Андрій Крижанівський написав під псевдонімом Святослав Доленга статтю⁴ «Поет тьми і хаосу (міркування про збірку поезій Євгена Маланюка «Земна мадонна»)), в якій дуже гостро заатакував Євгена Маланюка. Потім Андрій Крижанівський буде часто користуватися псевдонімом «Доленга», під яким було надруковано у журналі «Ми» багато його літературних рецензій на твори Юрія Липи, Олекси Влизька, Юрія Горліс-Горського, Ірини Вільде.

Висунемо ще одну досить парадоксальну версію. Можливо, що Андрій Крижанівський напав на Дмитра Донцова на замовлення митрополита Андрія Шептицького, в якого були непрості стосунки з редактором «Вісника». Андрій Крижанівський, Модест Куницький і Борис Ольхівський були настільки дружні, що писали іноді статті не під своїм власними прізвищем, а під прізвищем друга. Так, Борис Ольхівський написав брошуру «Московська масонерія й дорадники Греко-католицької гієрархії» (Варшава, 1934),

¹ Баган О. Корифей ліберальної літературної критики // Рудницький М. Від Мирного до Хвильового. Між ідею і формою. Львів, 2008. С. 16.

² Лівницька-Холодна Н. Спомин про короткий період життя Олени Теліги // Сучасність. 1990. № 10. С. 91.

³ Розмова з Наталею Лівницькою-Холодною... С.11.

⁴ Ми. — 1935. — Кн. 4. — С. 113.

підписавши її «Модест Куницький». Митрополит Шептицький прислав справжньому Модесту Куницькому листа з подякою за цю брошуру. В цій книжечці гетьман Павло Скоропадський був звинувачений у зв'язках з масонами. В тому ж році виходить книга Святослава Доленги «Скоропадщина», в якій в дуже різкій формі критикується не тільки гетьман Скоропадський, але і створена ним Українська Держава. В 1938 році вийшла ще одна брошура Святослава Доленги «Донцовщина», котра стала апофеозом боротьби Андрія Крижанівського з Дмитром Донцовим. Письменник, в першу чергу, закидав Донцову, що той виступав проти релігії та християнської етики. Ця брошура викликала гостру полеміку в українській пресі. Так, відомий письменник і журналіст Осип Назарук (1883—1940)¹ писав: «На книгарському ринку появилася книжка виразно звернена проти Дмитра Донцова. Та поява цікава з отсих причин:

- 1) Що се наддніпрянська книжка.
- 2) Що написав її ученик Донцова.
- 3) Що він виступає проти Донцова надзвичайно остро.
- 4) Що при тім не випирається і по сей день ідей Донцова, але навпаки «в бамбул» їх акцептує і підпирає.
- 5) Що автор се виїмково здібний публіцист».

Борис Ольхівський так оцінював публіцистичний талант друга в передмові до його книги «Донцовщина»: «Український інтелектуальний еліті добре відомі кипучий південний темперамент і вигострене перо Святослава Доленги, перо-шпага майстра-віртуоза політично-публіцистичного й літературного фехтунку». Взагалі публіцистика Андрія Крижанівського мало досліджена. Він та його друг Борис Ольхівський були авторами петлюрівської газети «Тризуб», що виходила в Парижі.

1932 року відомий польський публіцист Володимир Бончковський (1905—2000) став видавати часопис «Biuletyn Polsko-Ukraiński». У час загострення польсько-українських відносин цей журнал став майданчиком для обговорення ідей культурного, наукового і політичного порозуміння двох народів. Бончковський залучив до співпраці відомих українських та польських літераторів і публіцистів. Авторами журналу стали також Андрій Крижанівський і Борис Ольхівський. І це було не випадковим, бо вони, пов'язані з уенерівським варшавським осередком і Українським науковим інститутом у Варшаві, розуміли важливість ідеї польсько-українського порозуміння. Крижанівський надрукував у п'яті числах часопису 1933 року велику статтю «В замороженому колі (До одного «історичного» конфлікту)», яка викликала палку дискусію з польським журналістом Феліксом Ібяньським-Загорою (1903—1969). «Приводом до літературної полеміки між Феліксом Загорою і Андрієм Крижанівським було, на думку останнього, суб'єктивне зображення українців у романі Генрика Сенкевича «Вогнем і мечем». Український літератор зауважує, що підкреслення кривди, спри-

¹ Назарук О. Донцовщина. Про дивні герці на Диких Полях українських слів кілька // Нова Зоря. 1938. Ч. 35.

чиненої українцям[и] польськими авторами (крім Г. Сенкевича, наприклад, Косак-Щуцька в повісті «Пожежа» й Дунін-Кожіцька в повісті «Буря зі Сходу») нікому не принесе користі, він закликає пізнати й оцінити позитивний образ України в польській літературі від Адама Міцкевича до «української школи» в польському романтизмі¹. Зазначимо, що стаття «В завороженому колі» паралельно друкувалася у паризькій газеті «Тризуб».

Повернемось до особистого життя Андрія Крижанівського та його родини. Схоже, що він так і не одружився. У своїх творах письменник проводив думку, що головне в житті українця — не особисте щастя, а служіння Вітчизні. 1935 року його батьку Миколу Крижанівського за активну українську діяльність звільняють з роботи в брестському магістраті. Наступного року він з дружиною переїжджає до Варшави, мабуть, вони мешкають у сина Андрія. У Варшаві жив тоді і молодший їх син Петро Крижанівський (1907—?), якого також поліція підозрювала в членстві ОУН. Схоже Микола Крижанівський пізніше повернувся до Бреста, оскільки український берестейський діяч й інженер Іван Гнойовий (1889—1974) писав: «Крижанівський Микола Климович, член Управи Т-ва «Просвіта». Пізніше вивезений большевиками до Казахстану. Доля його невідома»². [Біографія Івана Гнойового і його стаття «Могила Олекса Стороженка в Берестю» опубліковані в випуску № 2 альманаху «Справа» — *Ред.*]

Про варшавський період життя Андрія Крижанівського відомо небагато. У польській столиці склалась творча група друзів: Андрій і Петро Крижанівські, Борис Ольхівський, Євген Сенишин, Іван Дубицький, Модест Куницький, поет Ярослав Дригинич³, літературознавець Павло Зайцев та інші. Вільний час вони проводять разом, обмірковуючи філософські проблеми, нові літературні твори та бурні політичні події. У щоденнику Бориса Ольхівського за 2 листопада 1938 року читаємо: «Вчора був у Андрія [Крижанівського] — застав Зайцева, Дригинича, Дубицького і вигнаного з Рівного д-ра Р. Могильницького. Говорили (під газом, я обмежився одною чаркою) про високі матерії, стріляли (особливо Зайцев) синтезами й гіпотезами. Говорили про українські елементи в українській музиці: Зайцев плястично змалював Сквороду з клярнетом і висловив припущення, що саме такі «вагабунди», як Скворода, могли занести українські мелодії до Європи».

Нами знайдений цікавий архівний документ про перебування відомого літературознавця-шевченкознавця Павла Зайцева (1886—1965) на дачі адвоката, тодішнього голови «Просвіти на Поліссі» Володимира Криницького (1883—1954), який дружив з батьком Андрія Крижанівського. Ця дача знаходилася біля села Томашівка Брестського повіту (неподалік від міста Володава), мабуть, на березі річки Західний Буг.

¹ Яручик О. Польсько-український міжкультурний діалог (на сторінках "Biuletynu Polsko-Ukraińskiego" 1932—1938). Луцьк, 2009. С. 135.

² Гнойовий І. До історії товариства «Просвіта» в Берестю на Поліссю // Літопис Волині. 1962. Ч. 6. С. 101.

³ Вадим Лесич (псевд. Ярослав Дригинич, 1909—1982) — український поет, публіцист і критик.

Брестський повітовий староста Таємно
№ III-3-в Правлінню Поліського воєводства
Брест н/Б, дня 6.IX.1938 р. Суспільно-політичний відділ
Криницький Володимир і у місті
інші — інформація

Звертаючись до звіту від 16.VIII.38 р. № III-3-в, повідомляю, що перебуваючий у Володимира Криницького в Орхові¹ доктор Павло Зайцев, син Івана і Ольги, народжений 1886 року, що замешкує у Варшаві на вул. Рейтана № 4 к. 2 разом з дружиною Оксаною, є асистентом на православному теологічному факультеті Варшавського університету, бібліотекарем того ж факультету, а також вихователем у державному гуртожитку для студентів православної теології у Варшаві.

Зайцев є українцем і однією з видатних особистостей в місцевій колонії українських емігрантів.

Зайцев був заступником міністра освіти в уряді УНР.

В 1929 році Зайцев звинуватив перед польською владою свою першу дружину, що вона виконує завдання розвідки СРСР. Проведене у той час розслідування дійшло до висновку, що зі Зайцевим у вищезгаданій справі все гаразд, і не можна його звинуватити в співпраці з дружиною в її роботі на радянську розвідку.

Доктор Зайцев зараз співпрацює з Українським науковим інститутом, де є членом Комісії досліджень польсько-українських стосунків, належить до шерегу українських емігрантських організацій, а також — до організацій, що стоять на ґрунті польсько-української співпраці, співпрацює також з польськими журналами, де друкує статті зі царини української культури.

В українських емігрантських організаціях Зайцев читає різні доповіді на конференціях і ювілеях, в яких виявляє прихильність до Польщі. Дружина, згаданого Зайцева, Оксана на терені Варшави не виявляє жодної політичної діяльності.

До того ж Володимир Криницький становив сердечні стосунки з лісним інженером Романом Скочдопольом², а також з його дружиною Іриною-Олександрою.

Роман Скочдополь, син Карла і Марії, народився 6.X. 1907 р., греко-католик, українець, який публічно підкреслює, в розмові використовує лише українську мову і на той же мові розмовляє з робітниками, що працюють на розвантажуванні шпал. Скочдополь прибув із Станислава 23.I.38 р. і замешкав у Томашівці, як інженер фірми «Paged», котрий, від імені цієї фірми, поставляє шпали державному підприємству з просочення шпал у Томашівці. Одержує він від фірми оклад близько 400 злотих. Центральний офіс фірми «Paged» знаходиться в Гдині, відділ — у Варшаві на вул. Вавельській № 54/56.

¹ Село Орхово Брестського повіту — один з найбільших центрів українського руху на Берестейщині.

² Роман Скочдополь (1907—1957) — видатний український пластовий і громадський діяч у США.

Скочдополь має вкрай націоналістичні переконання і до польської культури ставиться вороже, передплачує українську газету «Діло».

Згідно інформації слідчого відділу в Станиславі, Роман Скочдополь закінчив навчання в Познані і в той час, а також під час свого перебування в Станиславі, брав участь в українським націоналістичним руху і підтримував сталі контакти з особами, які підозрюються, що є членами ОУН. На кожному кроці демонстративно підкреслює свою ненависть до польської культури, а в державних установах використовує лише виключно українську мову.

Під час урочистостей з нагоди «Свята молоді» в Станиславі 1935 року входив до складу організаційного комітету торжеств і чинив спеціально труднощі для діяльності службовців слідчого відділу в Станиславі, делегованих туди службове, а поліцейському фотографу, що робив знімки для службових цілей, кількаразове затуляв фотографічний апарат, щоб не дати сфотографувати марш підрозділів української молоді.

Крім того, вся родина Скочдополя налаштована шовіністичне і вороже до всього польського.

Скочдополь мешкав також у Варшаві від 16.IX.35 р. до 28.I.37 р. Під час перебування Скочдополя у Варшаві не встановлено, щоб там провадив якусь політичну діяльність, однак підтримував контакти з низкою українських студентів, які підозрюються, що є членами ОУН. Був адміністратором квартирного «Ми», редактором і видавцем якого є Модест Куницький, український націоналіст, відвідував засідання студентської корпорації «Запорожжя», а також виконував обов'язки члена правління українського Товариства допомоги студентам української національності.

Ірина-Олександра Скочдополь (дівооче Боюен), дочка Олександра і Олени, народилася 17.IV. 1908 р. у Молоткові, повіт Надвірна, греко-католичка, українка, дочка професора української гімназії в Станиславі, останнім часом мешкує на вул. Голуховського 76, також є націоналістичних переконань і бере участь в українському націоналістичному русі на терені українських легальних організацій, однак антидержавної діяльності зовнішнє не виявляла.

Згадана зараз мешкує в Томашівці і підтримує також товариські стосунки з Володимиром Криницьким і доктором Зайцевим, та його дружиною Оксаною із Варшави.

Від 28.VI.38 до 27.VIII.38 р. у Скочдополя перебували: 1) Сенишин Євген, син Павла і Марії Бородовчин, народжений 12.VII. 1906 р., греко-католик, замешкує у Варшаві, торговець, посвідчення особи № 7115, видане Вищою школою політичних наук у Варшаві, 2) Крижанівський Андрій, син Миколи і Лідії, народився 13.IV. 1906 р., замешкує у Варшаві, торговець, посвідчення особи — закордонний паспорт, виданий Середміським староством у Варшаві 1.VII. 36 р. № III-4935. Його батько свого часу був чиновником міського правління в Бресті н/Б., 3) Ріпецька Ярослава, дочка Володимира і Олександри, народилася 8.II. 1925 р. у Сокалі, греко-католичка, учениця гімназії ім. Мальчевського в Сокалі і там замешкує.

Скождополь замешкує в Сергія Скакунова, колишнього козацького офіцера, так званого сотника, котрий підтримує зв'язок з козацькою організацією в Франції, звідки одержує газети. Скакунов має великий вплив на місцеве населення і російську еміграцію.

Присутність інж. Скождополя в виду його особи, а також впливу, який він оказує на Скакунова, а через нього на околичне населення, є дуже шкідливим. В виду того прошу про втручання Дирекції Окр. держ. залізниці у Вільні, щоб вплинула на фірму «Paged» у керунку видалення Скождополя на терен, на котрому українська пропаганда, яку проводить він, не була шкідливою.

За повітового старосту

Фр. Усаевич, віце-староста¹

У цьому документі вказано, що Андрій Крижанівський є торговцем. Можна припустити, що він займався книжковою торгівлею, зокрема, торгував журналом «Ми» і книгами, що випускало видавництво «Варяг». Це видавництво видавала книжки членів літературного об'єднання «Ми»: Андрія Крижанівського «Сонце в пісках», Наталі Лівницької-Холодної «Сім літер», Ярослава Дригинича «Різьблю віддаль», Святослава Гординського² «Слово про Ігорів полк» та інші, а також — твори письменників з радянської України: Миколи Хвильового, Миколи Зерова³... 1937 року видавництвом «Варяг» була заснована книжкова серія «Бібліотечка українського державника», першим у цій серії вийшло дослідження Бориса Ольхівського «Вільний нарід». Невдовзі з'явилась наступна книга — Симон Петлюра «Завдання української військової літератури», а в 1938 році — «Донцовщина» Святослава Доленга. Крім книжкової торгівлі Андрій Крижанівський підробляв ще коректурою видань Українського наукового інституту.

Про подальшу трагічну долю письменника можемо дізнатись лише з листа (25.07.1991) Наталі Лівницької-Холодної до сучасного літературознавця Леоніда Куценко: «(...) Крижанівський спився і, навіть не признавшись, що він українець, помер у якомусь польському таборі в Німеччині. Це вже після війни». Куценко зазначає: «Згодом Лівницька-Холодна уточнила, що поет помер десь після 1950 року»⁴. Недавно у Канаді померла Галина Змієнко-Сенишин — дружина Євгена Сенишина. Можливо, що в її архіві є якийсь нові відомості про останні роки життя Андрія Крижанівського — друга її чоловіка.

Торкнемось літературної творчості Андрія Крижанівського. Перша половина 30-х років була для нього найбільш плідним часом. У часописі «Ми» друкувались наступні його художні твори:

1. Міста і люди. 1933. Кн. 1. (перша новела з циклу «Мертвих душ»);

¹ ДАБО. — Ф. 1. — Оп. 10. — Спр. 1507. — Арк. 78.

² Святослав Гординський (1906—1993) — визначний український поет, художник і журналіст.

³ Микола Зеров (1890—1937) — видатний український поет, літературознавець, перекладач, лідер «неокласиків».

⁴ Куценко Л. «Дикий татарчук» ... С. 68.

2. Сонце в пісках. 1934. Кн. 2. (роман);
3. Очі в труні. 1934. Кн. 3;
4. Історія одного вагону. 1937. Кн. 7. (романтичний репортаж).

Наприкінці 30-х років в Андрія Крижанівського почалася творча криза: він став випивати. Де тут причина і де наслідок? Вже сьогодні важко сказати. Наприкінці 1938 року Борис Ольхівський записав у своєму щоденнику: «Крижанівський збожеволів». Саме у цей час Андрій посварився зі своїми друзями, і був виведений зі складу редакції часопису «Ми». Його редакторське місце зайняв Борис Ольхівський. В цей час редакція журналу мала фінансові проблеми, що вимусило видавати часопис з 1937 року у Львові. Можливо, там було легше отримувати допомогу від митрополита Андрія Шептицького, хоча б друкарськими послугами? 1938 року журнал взагалі не виходив.

Але Андрій Крижанівський змагався з творчою кризою: щось писав. В щоденнику Бориса Ольхівського за 21 жовтня 1938 року записано: «З інституту [Українського наукового — *О.І.*] пішов до Андрія — хворий на грипу. Читав мені нові, свіжо написані фрагменти «Життя вагону». Характеристика Петербурга гарна, але постать Кірсанова абстрактна. Говорили ще про Фрейда¹, якого Андрій саме читав. Фройд його обурич; нащо, мовляв, людині про такі речі довідуватись? Людина повинна бачити себе не такою, якою є, а якою хоче бути. А дещо й не переконливе. Фройд зводить ерос до фізіологічних первнів (?) — не зрозуміло тоді, чому так тяжко ерос годиться з замінами об'єктів. Якщо ціла річ у фізіології, чому тяжко замінити одну жінку іншою».

Літературознавці відзначають, що Андрій Крижанівський — яскравий представник неоромантизму в українській літературі міжвоєнного часу і послідовник творчості Миколи Хвильового. Борис Ольхівський писав про друга: «(...) співець романтики української революції новеліст Андрій Крижанівський (...)»². Прокомуністичний поет, художник і літературний критик Іван Крушельницький (1905—1934) у статті³ «Молода гвардія» (спроба характеристики творчого літературного фашістського молодняка) писав: «Андрій Крижанівський — скібок Хвильового до віртуозності з його фотографічним впрост наслідуванням форм й стилю згаданого новеліста. Зразком цього копіювання його «Східний поїзд», де досить оригінальний сюжет добито запозиченою формою й стилем. Гіпертрофована романтика, приправлена денед сарказмом і сатирою, загадковість і загравання з читачем зраджує пильне вичитування К. [рижанівським] Хвильового і як іти ще далі — Пильняка⁴.

¹ Зигмунд Фрейд (1856—1939) — австрійський психолог і невролог, який вивчав людське несвідоме.

² Ольхівський Б. Передмова // Доленга С. Донцовщина. Варшава, 1938. С. 4.

³ Центральний державний історичний архів України в Львові. Ф. 311. Оп. 1. Спр. 220. Арк. 5. (Не знаємо: чи друкувалися ця стаття І. Крушельницького?)

⁴ Борис Пильняк (1894—1938) — російський радянський письменник.

В «Дорогах» — К. дещо вирівнюється і відкриває своє властиве обличчя з тяжкою працею, облишив манеру Хвильового, але ще не зовсім. К. стає звичайно в позу співця войовничого націоналістичного патосу. Але це лиш зверхній шталт. Теоретично й роз...

К. засвоїв певну ідею і континує її в своїх творах. Але ідея ця не є прийнята щиро, усією істотою романтичного натхнення, котрого є так багато у К. Ідея та є штучною, тенденційною надбудовою. Звідси літературна неоригінальність і [нечитальне слово] песимістичні нотки, що брешуть що раз ворожніше мимо ліричних запевнянь автора. Його типаж і тематика — хаотичні, істеричні і туманні, як туманна ідеологія його табору.

За К. — трубадуром війни, руху, неспокою, пристрасти — криється другий К. — Гамлет, розгублений інтелігент».

Звісно, як прокомуністичний критик, Іван Крушельницький не зовсім об'єктивний, але в його характеристики творчості Андрія Крижанівського є цікаві спостереження. Взагалі, Крушельницький ставив молодих націоналістичних прозаїків вище за попередню їм генерацію. Критик ставив в один ряд Уласа Самчука, Андрія Крижанівського і Павла Марійчика, відзначаючи деякі їх досягнення.

Сучасний літературознавець Оксана Веретюк пише: «Так журнал «Ми» в особі М. Рудницького закликав молоду українську літературу досягти рівня європейської. Новели Андрія Крижанівського виправдовували заміри редакції, вимоги та мрії Рудницького. Героєм однієї з них є провінційне подружжя та їх донька-революціонерка Ірена. Своєрідним обрамленням до новел про Варфоломія Харитоновича і його родини були новели-роздуми про Гоголя, такі співзвучні есе [«Європа і ми» — **О.І.**] Рудницького.

«Мій краю! — в розпачу мовить оповідач — Невже нам, піснярам твоєї життя, судилося бути лише нащадками геніального «Николая Васильєвича»? Невже тебе ще й досі огортає павутиння безмежного сну, невжеж ми ніколи не напишемо так, як писали ті, що пробрили нас списом своєї твердості. І невже сотки міст (...) втекли в безпросвітній очеретний вибір...».

Цікавою й оригінальною в творі «Міста і люди» є форма авторської оповіді, коли автор, змінюючи граматичну форму нарації з першоособовою на другоособову, безпосередньо звертаючись до читача, постійно вводить його «в коло своїх настроїв»:

«Мій край, який породив мене, це тільки край вічного сну», це край, що «чорт де ломались і ломаються душі, і де досі дурний розміряний «гречкосій» повторює своє гречкосійське «якось то буде». Тому, мій читачу, я ніколи не напишу так, як писав (хоча б) Джек Лондон».

Осудження «мертвої сплячки», втечі «у схолястику націоналізму», любові до якоїсь «абстрактної України» — це провідна ідея твору. Польські критики, високо оцінивши «Міста і люди», знаходять подібність цього тво-

¹ Ярослав Івашкевич (1894—1980) — польський письменник і перекладач.

² Веретюк О. Українське літературне життя у міжвоєнній Польщі. Тернопіль. 2011. С. 86, 87.

ру А. Крижанівського до книг Я. Івашкевича¹ «Гілярим, син бухгалтера» чи «Вечори у Аваона»»².

Творчість Андрія Крижанівського — не тільки романтична, але і символічна. Він використовує багато символів: рожеві завісочки як символ міщанства, потяг як символ стремління у невідоме майбутнє, дикі татари, як символ «вогняної стріли у майбутнє нації» і т.д.

З часом Андрій Крижанівський став менше наслідувати Хвильового і захопився творчістю Миколи Гоголя, постать якого часто стала з'являтися в його творах, а також — й елементи гоголівського натуралізму. Крижанівський навіть почав писати цикл новел «Мертві душі».

У Центральному державному історичному архіві України в Львові (Ф.309. Оп. 1. Спр. 1531.) зберігається рукопис ненадрукованого твору юного Андрія Крижанівського «Мої предки». Це, певно, перший твір письменника, який він надіслав до редакції «Літературно-наукового вісника». Однак цей твір не надрукували в журналі. Звісно, в ньому вистачає вад, які притаманні творам письменників-початківців. Однак в «Моїх предках» ми бачимо і багато рис, притаманних більш зрілому Андрію Крижанівському: захопленість творчістю Миколи Хвильового, романтичний погляд на українську революцію, намагання пробудити оспалу націю, культ героя, боротьба з міщанством і обияковістю простого українця, з «отаманщиною» і «просвітянством» українського суспільства і т.п. Багато думок Андрія Крижанівського актуальні і сьогодні: нелюбовь письменника до зросійщеної інтелігенції, він створює цікавий образ батьки коханої Нюти, який називає мову галичан собачою. Це просто викапаний Дмитро Табачник¹.

Нам здається, що в творі відчувається вплив поеми «Скіфи» Олександра Блока — така ж захопленість Андрія Крижанівського своїми дикими і жорстокими «предками» — татарами. Експериментує український письменник і з формою, і з ритмікою тексту — це, мабуть, вплив російських футуристів, можливо підсвідомий. Визначний український літературознавець і патріот Іван Дзюба в листі до автора писав: «Мої предки» — сильна річ, дуже близька до стилю Миколи Хвильового, хоч ідеєю руйнації трохи перегукається, як Ви зауважили, зі «Скіфами» Блока та ін. «антицивілізаційними» тенденціями в дусі часу».

Сподіваємось, що «Мої предки» викличуть інтерес у сучасного читача, хоча б як приклад духовних і стилістичних пошуків українських письменників-націоналістів міжвоєнного часу.

¹ Дмитро Табачник — міністр освіти і науки України при президенстві Януковича, русифікатор української освіти.

Від редакції

У рукопису А. Крижанівського "Мої предки" зустрічаються розділові лінії. Редакція альманаху визнала за необхідне зберегти їх при публікації.